

Слободан Стојановић

„СЛУЧАЈ” МАКСИМ ЦРНОЈЕВИЋ, ПОНОВО
Максим Црнојевић – драмска рестаурација трагедије Лазе Костића

Лаза Костић имао је само двадесет две године када је (1863), у силном полету, саставио и испевао трагедију *Максим Црнојевић*; боље да је мало сачекао, да се још помучио. Исидора Секулић је пожалила што Лаза није посветио овом раду бар још десет година, може бити да бисмо и ми имали, макар једну, високу, усправљену и издржљиву, трагедију (хеленску? шекспировску? класицистичку? српску?). Овако, по Исидори, имамо тек само крајак, фрагмент од истински велике трагедије. А ни то није мало, ваљало би се постарати да се тај „фрагмент” добро проучи, стално и изнова мери, и проверава, на сцени – догађа се да из забатаљеног крајка понекад букне давно покопана лепота, да осветли.

У умном огледу о Лази Костићу Исидора нас одвраћа од поштапалице о „случају Лазе Костића”, којом се објашњавају, и правдају, сва она, многа, тумарања и произвољности у разумевању и тумачењу његовог дела, и његове личности, а упућује према хеленизму као живом изворнику Лазине поезије и трагедије. „Пре Шекспира, Лаза је заволео Грке, и то кроз читање у оригиналу, не кроз преводе, као што је читао Шекспира, у први мах.”

Максим Црнојевић је стрпљивије размишљао у књижевности него у театру. Има неколико финих, проницљивих књижевних проучавања (већином су се мање занимала склопом трагедије, а више анализом ликова – супротно Аристотеловом упутству о „лицима која делају, а не приповедају”), а врло мало систематских, темељних и доследних драматуршких студија. А кренуло се (онда, 1864) ваљаним путем, штета што се скренуло – може бити да сад не бисмо морали поново испочетка.

Лаза Костић је *Максима Црнојевића* написао у полету и одмах га читао, чин по чин, својим пријатељима, „Омладинцима”, и понудио Матици српској. Управа Матице је, одмах, одредила тројицу од својих најугледнијих и најупућенијих чланова да прочитају и оцене Лазин

рад, да ли да се прими. (Боже, колико бисмо, данашњи, могли да научимо од ондашњих наших установа и обичаја!)

Реферисали су, по савести, „ни по бабу, ни по стричевима”, др Јован Суботић (одричући делу сваку вредност: „као драма или трагедија... дело слабо, и има великих мана”), Јован Ђорђевић (врло похвално: писац га „преко сваког очекивања изненадио и задовољио”) и др Јован Андрејевић (који се одазвао исцрпном и аналитичном драматуршком рецензијом, која сведочи о сувереној упућености у сложене проблеме трагедије).

Максим Црнојевић је, осим у *Лейојису*, објављен и као књига (1867), пре него што је први пут приказан на позорници (1869). Зачудо, одзив критике на представу је био слаб, па је сâм Лаза (склон иначе каламбуру и измотавању) написао аутокритику, под псеудонимом! И поред местимице шаљивог тона, у овој необичној „критици” има озбиљних и утемељених запажања о стварним недостацима и манама дела, која се морају узети у обзир и при данашњим премеравањима *Максима*.

Међутим, најзанимљивија, компетентна, драматуршка расправа о *Максиму Црнојевићу* започела се 1872, када је о овој трагедији писао др Фрањо Марковић. То је већ била узорна и учена студија, на основама Лесингове интерпретације трагедије, коју је сам Лаза високо респектовао. Написао је исцрпан одзив и послао *Виенцу*. Из студије Фрање Марковића и Лазине епистоле може се сазнати много шта, осим о предмету расправе (*Максиму*), и о разумевању самог бића трагедије и театра.

Нажалост, потоња истраживања вредности и мана *Максима* ишла су претежно књижевним правцем, а мање позоришним. О *Максиму Црнојевићу* су писали сами изврсни зналци, и стилисти, од Слободана Јовановића, Вељка Петровића и Исидоре, преко Винавера и Младена Лесковца, до Јована Христића, Васе Миљинчевића и Љубомира Симовића, али је, на жалост, слабо сачувано, и неприступачно, драматуршко и редитељско искуство позоришних истраживача и практичара, који су имали да се, на позорници, рву с овим уклетим драмским текстом. Чести театарски неуспеси (слични оним са Шекспировим *Макбејом*) створили су предрасуду и учврстили мит о узалудности покушаја позоришне реинкарнације ове трагедије. Штета је што и неколицина од наших највећих и најбистријих глумаца, који су се огледали у насловној улози (Добрица Милутиновић, Раша Плаовић и Петар Краљ, на пример) нису штогод за собом оставили написано, ваљало би то, још како, новом досијеу о *Максиму* – (још) нерешеном театарском проблему – који би, свакако, требало да се отвори.

Многа, већ наталожена, искуства модерног театра са класиком показала су да се и из много мањег окрџка и фрагмента него што је *Максим* могу покушати, па и начинити, одважне рестаурације и осло-

бодити колосални сценски интеграл, ако се трагичком језгру и структури трагедије приђе слободно, без скрупулозног снебивања и академског страха, и гриже савести од интактности ремек-дела капиталне класике, следећи изворне векторе и магистрале дела. У том погледу *Максим Црнојевић* је трагедија која вапије за својим редитељем. И драматургом!

Можда (дрска?) искуства извиканог, неуздржљивог, компилацијског, често с правом и клеветаног, постмодернизма (који своје порекло вуче можда баш из праксе уметности модерног театра) могу да прокрче неки нов, неочекиван приступ и *Максиму Црнојевићу*. Исидора је мислила рецимо, да се, после многих неуспеха на позорници драмског театра ово дело напokon упокојило и нашло свој најскладнији уметнички облик у опери *Кнез од Зејте*, Петра Коњовића: „Срећом”, уосталом и логично, „*Максим* је постао опера. Маестро Коњовић уједначио је стил, и патетика и трагика Лазине драме остају у величанству музиком казаних судбинских тајни.”

Полазећи од (Исидориног) одређења *Максима Црнојевића* као класичне, хеленистичке трагедије, по теми и садржају, па и по облику, с јасном и наглашеном трагичком темом (О пропадљивости лепоте! „Лепота има да постане ружноћа. Разбити човеку лик до нераспознавања, то је ударац богова.”) и њеним извориштем из мита („*Максим Црнојевић* потиче, не из историје, него из наше народне песме, присно сродне Лази духом и дикцијом; а трагични мотиви наше народне песме судбински су. Они су дакле падали на Лазин класични нагон и класичну културу.”) Учвршћујући ову Исидорину одредницу, Васа Ми-линчевић је био лапидарнији, али и еклектичнији: „Трагедија *Максим Црнојевић* настала је из три врела: инспирација – наша народна песма; тема – класична; израз – шекспировски.” Помишљам да ли би се (ипак!) *Максим Црнојевић* могао читати и у извесном изванмитском, историјском контексту јер за историјски фактичне премисе и детерминанте има довољно индиција како у самом изворнику (народној песми која се, обимом, богатим садржајем, условљеним перипетијама, множином разних занимљивих ликова и судбина уплетених у ковитлац збивања, и ширином фронта радње у којој се сусрећу, укрштају и сударају две културе, вере и погледи на свет, може држати за прави роман у десетерачким стиховима) тако и у хроници династије и доба Ивана Црнојевића и синова му, коју критичка историографија ипак полако, стрпљиво сређује и склапа у прегледну слику епохе. То јест, шта бисмо добили ако бисмо *Максима Црнојевића* читали у паспартуу једне рестаурисане историјске (крипто историјске, свеједно) хронике с краја XV века – као што се и Шекспир вешто користио сличним, мање или више веродостојним „хроникама” – а да, при том, што мање озлеђујемо поетско и трагедијско ткиво Лазиног дела и

класичну природу и својства трагедије? Дабоме, на (сумњивим?) искуствима постмодернистичког пастиша.

(Занимљив је, и забаван, циркулум: некадашња, давна, факта се у народној песми, потом у песниковој трагедији, преиначују у причу (мит), да се, можда, још једном, врате у факта, пролазећи кроз естетско, малчице алхемијско, оплемењивање у облику артефакта!)

У овом раду, намењеном пре свега провери у театру – за шта сам се, после *Лажног цара Шћейана Малоџ*, спремао са Дејаном Мијачем (1995) – покушао сам једну, ризичну, „рестаурацију” трагедије *Максим Црнојевић* (приметили сте, одустао сам од, усвојеног, али одвратног, термина „рециклажа”) полазећи од укврштених, у понечем сагласних у понечем супротних, размишљања о, ипак, „случају” Лаза Костић, још више о „случају” *Максим Црнојевић*.

У овом прилогу стављам, ево, на увид, као неку врсту „мустре без вредности”, покушај да се „рестаурише” непостојећи први чин (предчин) *Максима Црнојевића*, на основу индиција, посредних сазнања из имплицита текста, скривених могућих и стварних историографских факата, силесија артефаката (понајвише из Шекспирових драма које се збивају у Млечима, има их неколико; нашем Лази у част!) Све да бисмо, на сцени, видели и оног силног, лепог и баснословног зетског кнежевића Максима пре него што се на њега сручи гнев богова, да га казне симетричном ружноћом.

Исти поступак (прозни дискурс, историјско, то јест цивилизацијско, културно и политичко приземљење – уз чување неприкосновености самих врхова Лазине поезије и трагедије! – спровео сам кроз целу „рестаурацију”. (Надам се да ћу „рестаурацију”, упркос обимности, објавити у целини – *Женидба Максима Црнојевића* је наша најдужа народна песма, а Лазина трагедија једна од најдужих наших драма; па је и „рестаурација”, упркос многим и радикалним скраћењима, испала веома обимна – а још више да ћу је, ако бог да, кад-тад, испробати у позоришту; за то је досад било неколико прилика, одустајања и одлагања за спокојнија и културно и позоришно предузимљивија и раднија времена.)

Због тога овај рад мање држим за драматуршки оглед, а више за, колико-толико образложен, практичан драматуршки пројекат.

Можда би, на пример, могло да се крене од сагледавања ове трагедије у реалном историјском амбијенту Венеције и Црне Горе при свршетку XV века?

Затекли бисмо се, одмах, у баснословном добу ренесансе и – на лицу места. Млечи су се, још увек, силно уздизали (Америка тек што беше откривена, вест о открићу таман доспела у Венецију), а наша Зета, последња српска земља, и властела, посрташе пред моћним Османлијама. Везе и контакти, трговина, политички и културни препли-

таји и утицаји између Запада и Истока били су још увек осмотични и обострано драгоцени, верски раскол уздржанији.

Венецијански мостови, палате и цркве (и пре Santa Maria della Salute) усправљаху се из лагуне и мора, на стубовима, а многи из наших дворова шетаху се одавно Марковим градом и лудоваше, као други, о покладама у карневалу, љубави, игри, и злочину.

Упута ка таквим раскошним призорима и сценама има у изобиљу у Лазином делу. Од пет чинова *Максима Црнојевића*, чак три и по збивају се у Млецима, које на дуждеву двору које на Тргу Светог Марка, које по каналима.

(Господе, колико смо били близу ренесанси! Куку, како нас једном срећа мимоиђе, тако нас одонда обилази.)

I

КАРНЕВАЛ У ВЕНЕЦИЈИ, 1492.

Трагедију *Максим Црнојевић* преместили смо да на две године доцније, у 1492. (Иван Црнојевић је владао до 1490) – годину откриће Америке, која се рачуна за последњу годину средњег и прву годину новог века.

Зашто? Трагедија младог, проклетог зетског кнеза и зла историјска судбина српског народа се симболично поклапају.

И последња држава Срба – Зета Црнојевића, клонула је под Турцима (1499), Срби су на веке остали на Истоку, у продуженом средњем веку. А били су тако близу, на самом изворишту ренесансе. Трагичан губитак корака неболно ће осећати и трпети, да никад не преболе.

Дакле, замислимо да смо у веселој, разбукталој Венецији, кад је она била у пуном сјају и силном полету. И још у дане Поклада и карневала, који су увлачили у распусну игру не само сав тамошњи свет, него и многе младе људе из околних крајева.

У Млетке су, често, одлазили и наши – које за послом, трговином и политиком, које за учењем, науком и техником, жељни да сазнају шта је ново пронађено и изумљено, које за модом и проводом – да буду укорак са светом који се препорађао (ренесансовао).

Мало пре тога (1456) беше пао и Константинопољ, отуд утекоше у Млетке и друге северне италијанске градове многи учени калуђери, већином Грци, чувари древног знања антике, које ће бити основни извор обнове (ренесансе) и ослободбању Човека (хуманизму). Понајвише избеглица склонило се у Венецији, која се беше укрепила као јака и амбициозна слободна градска република, моћна трговачка и економска снага, са снажним политичким, економским, културним и војним утицајем на Јадрану и Медитерану. Град је већ имао више од

100.000 становника и био, биће, највећи, најживљи и најрадоснији град у Европи оног доба. (Париз је имао око 80.000, Рим 30.000, а Лондон 60.000 становника.)

Дабоме да су у Млетке често (поменути поводи) морали одлазити и Срби Црногорци (Зећани), јер су били суседи моћне кнежевине, са којом су имали испреплетене и замршене односе.

Трагедија *Максим Црнојевић* и настаје у сплету тих односа. Њен први, претходни, ненаписани чин (покушаћемо да га „рестауришемо“), који од самог почетка заплиће радњу у трагички чвор, напет и пун драмске енергије, догодио се у једној карневалској ноћи.

Млади зетски кнез Максим Црнојевић могао се затећи у Млецима из било ког од помињаних разлога, а можда и само зато да се проведе и наужива живота. У карневалском метежу он сретне две младе, лепе жене – кћер и снаху млетачког дужда: прелепу девицу Анђелију и хировиту Филету, невесту дуждевића Марка.

Кршни младић, заносне и болесне лепоте, западне обема за око, оне га маме и намаме у дуждеву палачу, да га се насладе (обе!). И све би било лепо да лепше не може бити, да Максима није затекао, у Филетиној ложници, млади дуждевић Марко. Младићи, опијени вином, љубављу и љутом љубомором, исуку мачеве и – Максим буде боље среће, прободу млетачког дуждевића.

Основ за рестаурацију ове сцене (довољне за читав чин) склоњен је у Филетином монологу, њеном (накнадном) тумачењу догађаја, и сопственом правдању:

*Да крајка беше њрекомерна сѝрасѝ!
Ал од ѝе сѝрасѝи, силне, жесѝоке,
Баш од ње сконча, од ње несѝаде;
Јер кад је сесѝре ѝвоје зреѝни сѝас
Ужив 'о крвник, чуо си му злас,
Из моје си за чуо одаје,
Па мислиш, сад ѝе љуба ѝродаје,
У мраку, мислиш, да за љубим ја,
Па јуришну на свога ѝтакмаца;
И издаде ѝе жесѝина и мрак,
Уби ѝе крвник, мој живоѝе драз!*

Ова сцена (чин) усађена је у сам корен трагедије, одмах захвата и уводи у драмски вртлог јунаке и жртве, не само Максима и Анђелију, него и Филету!

(Из овога монолога, и каснијег поступања Филете, др Милан Савић је развио основну, психолошки веома занимљиву, а драмски врло продуктивну, тезу „О карактеру Филете“, која Филету представља као шекспировски сложен трагички лик. Ми се приклањамо оваквом

разумевању Филете, па се на њу ослањамо у рестаурацији првога чина.)

Још нешто: Максим сигурно није био сам, ни једини Србин у Млечима за време карневала 1492. године. Из трагедије знамо да је са њим био и момак Радоје (појављује се већ у другој појави првог чина). Он мало говори, али биће да зна много више, и о Максиму, и о Анђелији, о главној тајни.

Држимо да је у друштву Максимовом био и један калуђер, Макарије, који није у Млетке дошао само због провода него да види и набави најновији изум – пресу, оловна слова и штампарију! Он ће наложити млетачким штампарима да излију ћирилична слова, а по његовим цртежима и монограмима; Макарије ће, две године доцније, штампати нашу прву књигу, на Ободу изнад Ријеке Црнојевића.

Из текста такође можемо наслутити да је Максим био образован и радознао човек, наклоњен уметности (у „сликарници”, галерији, у дуждевом двору пред сликом *Марс и Венера* – честа, омиљена тема венецијанског сликарства XV века – млади кнез открива своју страст према уметности; надао се да ће наћи утеху и „божанственога души мелема”, али „Бадава!”). Он се у Венецији могао сретати и дружити са вршњацима, младим људима, много срећније судбине него што је његова: сликарима чија имена (пет стотина година доцније!) помињемо са дивљењем: браћа Белини, Карпачо, Лоренцо Лото и сам Ђорџоне, који је тад имао петнаест година! Јер, лепи зетски кнежевић међу њима никако није био сметени, стидљиви и заостали провинцијски племић са дивљег Истока, него угледан, богат, горд млад човек, кога је Бог подарио, и казнио, раскошном лепотом и талентом.

Кад све то знамо и тако хоћемо, можемо отворити први чин трагедије *Максим Црнојевић*.

* * *

Први, претходни чин.

Прва појава

Карневал букџи. Музика, џлес, маске. Све џокренуџо, у врџлоџу, у раскоши илуминисане љубичасте ноџи. А у џозадини величанствени Понџо Ријалџо.

Преко мосџа џроџури буљук курџизана (било их џаад чак 8.000, биле су издвојене из џрада, на џосебним месџима за уживање и развраџ, џо безбројним осџврџцима у лаџуни и аџашким кварџовима). Девојчуре јуре, да их сџиџну и ичџеџају, Максим и њеџово друшџиво, Црноџораџ – Радоје, и Млечани – Карџачо, можда и Ђорџоне, неко од млаџих Белиниџа и један џрџоваџ, расџикуџа и бонвиван Басанио (је-

сѣе, онај из Шекспирове комедије, да чорба буде збушћа). Сви су под маскама.

Около: лауџиши, џрубачи, бубњари, скомраси, акробатѣе, хироманѣи, збуџачи џламена, Црнци, наказе, џаџуџци, звери, мајмуни и шарени џаџаџи.

Раскалашни карневалски џризор џратѣе две оџмене маске, иза њих се крију леѣе џаџриџиџе – Анђелиџа и Филеѣа, џужне шѣо и саме нису увучене у вѣѣлоџ.

Са друѣе сѣране, скрајнуѣи и ослоњен на један сѣуб, сѣоџи један џправославни калуђер, обучен у монашку ризу; у рукама му књѣџа – рукоѣисни, ћирилични Псалѣѣир. Диџак Макариѣе.

Подивѣџала џомила џа збура, хоће да џа увуче у лудило, Макариѣе се оѣире. Прохуџи кикоѣи жена, чоѣор џѣѣаних, омамѣених мушкараџа – Максим и њеџово друшѣѣво.

Макариџу уз ноѣе сручи се Радоѣе, клонуо, зао сѣао; изуѣе шиѣѣѣу уску обуѣу шѣо џа жуѣа, да џоѣрави маску.

Радоѣе

Не могу више, у ушима бубња, мозак ми гори, ноге отекле. (Изуѣе се, одлакне му.) Ох! Ножурѣице моѣе, нисте ви за господску обуѣу.

Макариѣе

Не разумем. Ове жене, куртизане, других дана, кад нису Покладе, џуре мушкарџе, а сада од њих беже.

Радоѣе

Карневал, оче Макариѣе. Све наопаџке. Девојџуре посте, уздржавају се, клоне курџа, а крепосне девице га траже. Погледај оне две маске, кладио бих се да се иза њих крију две знојаве и вруће младице из најбољих млетачких кућа. Гле како им дрхте руке од нервозе и појуде. Проћи ће покладе, оне ће остати неокађене. (Показуѣе на Анђелиџу и Филеѣу.) Оче Макариѣе, да их причестимо?

Макариѣе

О луди, бесни Радоѣе, не хули, не доведи у искушење. И не зови ме оче, заједно смо расли, јагањци Божџи и магарад из питоме Зете. (Макариѣе оѣѣвори Псалѣѣир, чѣѣа. Радоѣе му се смеје.)

Радоѣе

Псалѣѣир! Ти си једини џовек у Венеџиџи коџи се данас моли и скрушено каѣе. Ноћас и свети им отаџ Јулиѣе Други ѣаволу увиџа реп.

Макариѣе

Не молим, разгледам наша лепа, украшена Ѓирилова слова. Хоће ли млетачки штампари умети да их изрежу и излију овако лепа, ишарана, као у старим светим књѣџама коѣе стрпљиво, годинама, из ноћи у ноћ, исписују наши смерни монаси?

Радоје

Ново доба, Макарије. Оно за што је требало хиљаду једна бесана ноћ, Гутенбергова преса истиска за једну. А млетачки штампари су на најбољем гласу.

Макарије

Гледао сам како у штампарији сињор Алда Мануција склапају свете књиге, бацају их на гомилу, као обичне кутије, без благослова. Нисам начисто је ли изум мајстора из Мајнца дар од Бога, да се Света Реч Библије рашири по свем свету, или још једно Сотонино лукавство.

Радоје

Срећом, тебе нико не пита, јер док се претерано паметан и побожан човек одлучи, ако уопште може да се одлучи, време прође. Кнез је решио, кесу одрешо и ми ћемо, као велики свет, имати у Жабљаку штампарију, с Божјим благословом или каприцом Лукавога, свеједно.

Макарије

Кнез је наложио да се побринемо око штампарије, одвојио и дуката колико треба, али наш кнежевић не хаје много за то. Стрепим, како је почело, проћердаће сав новац на беспослице, вино и жене. Не броји. Мајстор Мануцио неће нам дати на вересију, има много поруџбина са свију страна.

Радоје

Ако потроши, позајмиће. Тамо, на Ријалту, седи неки Чивут, зове се Шајлок... Од њега се може увек узети под интерес. Ономад је сињор Басанио од њега позајмио три хиљаде дуката.

Макарије

Три хиљаде?! Како ће вратити?

Радоје

Ех, Басанио! Нема већег ветропира ни расипника у Млецима – дужан на све стране, чак је и од нашег кнеза Максима зајмио.

Макарије

А Јеврејин ће тек тако дати толике дукате?

Радоје

Не би, никако, да за Басанија није гарантовао богатун и трговац великог кредита – Антоније! Антоније би могао да покрије и десет пута већи дуг, његове лађе плове до Индије. Али, Шајлок није од њега тражио на интерес и доцњу новац, него фунту живог меса, да може да му од тела одвали ако дуг не измири у року. Мора да има неки рачун, не би био Јеврејин. Чак су уговор сложили код дуждевог нотара.

Макарије

Господе, опрости.

Радоје

Да хоће да прими комад од мене. Колико бих могао да иштем за овај комад гузице и једно ухо? Брат брату, биће две и по фунте масног људског месишта. Шест хиљада дуката?

*Поред њих још једном пројуре Максим и друштво. Радоје не сити-
гне да се обује, појрчи за њима, храмљући.*

Радоје

Кнеже, сињор Карпачо, Басанио, Ђорђоне! Еј, Ђентиле, чекајте ме...

Пројуре поред Анђелије и Филеје, Филеја зграби за руку једног од младића, прејозна Ђенила (младић из чувене породице и сликарске школе Белини).

Филета

Сињор Белини, застаните зачас.

Ђентиле

О, сињора Филета! Откуд ви у овом калежу?

Филета

Реците ми, младићу, чега то има у лучким дрољама, на шта миришу, те за њима кидишете као млади пси на шугаву кују?

Ђентиле

Смрад, драга моја! Кад вам се једном увуче у ноздрве, не можете одолети. Смем ли рећи?

Филета

Реците слободно, покладе су.

Ђентиле

Прчевина! Амбра!

Анђелија

А ко је онај високи витки младић који предводи ваш чопор?

*Максим суситигну једну гузају девојчуру, обори је, ваљају се по
пљочнику.*

Ђентиле

Није Млечанин, однекуд с југа. Биће Словен. Пун пара и радости. Венеција је ових дана пуна пустилова и распусника. Већ три ноћи пијемо и лудујемо заједно. (*Филеји.*) Наш мајстор Карпачо се изгледа заљубио, пиљи у њега, милује га по рамену, а кад му се укаже прилика – љуби. Заиста лепотан – Адонис. Доводио га нама у сликарницу, оцу да га покаже, цртали смо његову шаку, и стопало.

Анђелија

Хајде, доведите га вечерас и к нама, на наш мали кућни карневал, да и ми мало сркнемо од те источне лепоте, да видимо те руке, стопала и рамена.

Филета

Обећали сте, сињор Белини. Обећавамо и нас две вама, ево вам мале залогe.

Филеџа зајрли, љривџе уза се младиња, сџрасно џа љуби.

Анђелија

Филета, зар си већ заборавила, мила снахо? Обећале смо да ћемо ових поклада делити свако добро и – зло.

Анђелија оџме младиоџ Белинија од Филеџе, сџиска, љуби збуњеноџ младиња. Филеџа се осврће, џражи мушкарца, угледа Макарија, мами џа, разџолиџи се. Калуђер буљи у ћирилични Псалџир, склоџи џа и џојури у мрак, за Филеџом.

* * *

Друџа џојава

Дуждева џалаџа, удобна и луксузна џородична вила, са аџиријумом. Карневалски џир. Покладна забава у двору се, дабоме, разликује од џучкоџ баханала на џрџу. Развратија нема мање, али је он двосџруко маскиран – џаланџиношћу и џерверзијом.

На карневалски џир сџиџемо заједно са монахом Макаријем; како се он овде обрео, Боџ зна, биће да џа је довукла Филеџа. Калуђер је у ризи, као да је и сам маска, сџоји џосџранце.

Кроз дворану џролази човек маскиран у Свеџоџ еванџелисџу Марка – зашџиџињика Млеџачке реџублике, води на ланцу живоџ лава, оноџ са млеџачкоџ џрба. Госџи џокладноџ џира, џсрови, сви џод маскама, размичу се, аџлаудирају. Звона са џорња брује.

Ове џодине (1492) џир је нарочџио раскошан – раширила се весџи о оџкрићу Нове Индије а вечерас дужд исџраћа и најмљеноџ војсковођу Оџела, шџанскоџ Мавра, и Дездемону, џеџову невесџу, који ће зором исџловиџи џрема Киџру.

Церемонијал

Дужд Млетачке републике! Његови синови – Марко и Ђорђе, кћер Анђелија и снаха Филета... Сенатор Брабанцио... Наш храбри condottiere Отело и његова невеста Дездемона! Добри, племенити дужд је управ одобрио и благословио њихов брак. Војвода Отело ће зором испловити са својим лађама према Киџру, у сусрет Турцима. Помолимо се Господу да помогне његовој флоти и оружју.

Госџи на џиру џоздраве Оџела. Букне ваџромейџ. Тоџови с усидрених лађа зајрме. Почне џлес. Парови џлешу, елеџанџино и џрецизно, неки мање вешиџо и џраџаво.

Радоје, нажуљених ноџу, храмље, уморан, џешко се клима са неком дебелџузом, одвоји се од ње, засџане џоред Макарија.

Радоје

Две најлепше маске на пиру су твоја и оног Мавра. Где је кнез Максим? Јеси ли га видео?

Макарије

Заповедио је овде да га чекам. Отишао је горе у двор, са сињор Карпачом, мајстор је хтео да му покаже своје слике у дуждевој сликарници.

* * *

Трећа појава

Спешеници и дворана у двору. Пред дивном ведућом Венеције стоје Максим и сликар Карпачо.

(Carrazzo Vittore, венецијански сликар, р. 1425. с. 1525, главни сликар-хроничар Венеције. „Слика Венеције у његовим делима је, у исто време, прецизна и имагинарна, што ниједан сликар после њега није постигао, па ни Каналејо. У његовим циклусима историја се одвија попут филмских секвенци, са увек истим декором: Венеција” – Жан Делимо, Цивилизација ренесансе, документарни индекс.)

Карпачо

Свиђа ти се? Заиста? Лепи мој кнеже, поклонићу ти један свој цртеж, сам изабери тему.

Максим

Волим Венецију. Од Марковог града на лагунама лепше су само твоје ведуте. *(Проговори стихове Дужде се жени!, истичник најлепше песме на српском језику Santa Maria della Salute.)*

*Из мора никли дворови бели,
Чим су се тако дивно појели?
Јесу л' их вали собом изнели,
Лице им водом умилу сланом,
Ил' их је сунце умилу даном?
Ђамија лови богаћа, злаћина,
У море спере везена влаћина,
Море се пред њом весело јени:
Неки се срећник жени.*

Карпачо

Стихови? Твоји?

Максим

Реци ми, Виторио, може ли срећа дуго да траје?

Карпачо

Као и лепота. Болест. Кратко. Пружи ми руку, пријатељу, да се нагледам. И немој рећи своје име, ни одакле си, ни чији – остани у мом сну.

Максим ђружи руку са рукавицом Карѿачу, сликар лагано свуче црну рукавицу са једне руке, ѿљуби га у длан и дуго ѿшљи у шаре на длану.

Максим

Пише ли штогод на мом длану?

Карпачо

Залутали човек из древних времена. Алабастер, ископина Аполоновог кипа. Ко је био моћан да лако носи толику лепоту, нек буде спреман на Божију казну освету. Хоћу да те запамтим, кнеже.

Максиму је неѿријатно муѿно, загонеѿно Карѿачово удварање, оѿѿима руку, загледа један глобус на балусѿради. (Први глобус наѿрављен је 1490. године, и већ је ѿсѿиојао у Венецији.)

Максим

Шта је ово?

Карпачо

Глобус. Наша планета.

Максим

Где је та нова Индија коју су скоро пронашли шпањолски морепловци?

Карпачо

Ваљда овде, кад се великим морем крене Истоку западним смером. Овде је Венеција, овде Адриатик.

Максим

А овде, јужније од Рагузе, у стенама и горама изнад овог залива, у брдима, покрај језера, у кедровима – моја отаѿбина.

Долазе Анђелија и Филета, ѿрихватуе између себе Максима. Он се крије иза карневалске маске, навлачи рукавице.

Филета

Најзад! Драги Карпачо, оставите нам вашег пријатеља.

Анђелија

Кнеже, склоните маску да видимо то прекрасно лице о коме бруји цела Венеција. Или макар само те руке, и то стопало, и то раме.

Филета

Хоћемо вас целог, младићу. Без остатка. Одмах.

Анђелија

Не плашите се, све је ово игра, сан покладне ноћи. Све што се догоди у карневалској ноћи, не рачуна се у живот, него у сан.

Одвуку га за собом, у своје одаје.

Филета

У моју ложницу, тамо нас нико неће тражити.

Максим се оѿише, Карѿачо ѿужно и ѿубоморно гледа за ѿим.

Карпачо

Збогом, лепи човече, судбини утећи нећеш.

* * *

Чейвртїа појава.

*Филейїна одаја. Велика поспїеља са балдахином, горе лебде кї-
пови Куїидона и Амора са сїрелом. Балдахин је сїушїен. Сїоља
доїуре музика, меша се с кїкоїом жена. Анђелија и Филейїа се сладе
Максимом.*

*У одају долази дуждевић Марко. (Да ли их је поїказао Карїачо?)
Чује кїкої и радосну цику иза балдахина, расїрѓне засїор.*

*Из поспїеље искочи Анђелија, гола! Максим навуче маску на лице,
појури, зѓраби мач. Дуждевић крикне од бола и љубоморе. Исуче мач.*

Дуждевић Марко

*Сестро! Срамото! Филета, где си? Појави се кујо! (Максиму.) Мо-
раћеш да имаш два живота – две увреде, два срама да скинем. У мојој
ложници! Са мојом сестром! И мојом невестом!*

*Дуждевић Марко појури на Максима, дочека ѓа ледени мач.
Дуждевић клоне, прободен.*

*Из поспїеље изађе Филейїа, уљеда прїзор, клекне, моли се, куне.
Свршеїак првоѓ, прейходноѓ чина.*

Slobodan Stojanović

"THE CASE" OF "MAKSIM CRNOJEVIĆ" REVISITED

Summary

Laza Kostić was and still is a great enigma of the Serbian literature. And Serbian theater, too! Incapable to understand his complex lyrical and dramatic poetry and his abundant personality, either in the context of his time, or in the retrospective of an even development of the Serbian literature, we are inclined to announce "the case" of Laza Kostić. By her classifying Laza Kostić "by the main features of mind in the category of classical poets in the Greek sense of the word" Isidora Sekulić dissuades us from this "literary-critical catchword".

That way Isidora also partly resolves the "case" of "Maksim Crnojević", an early Kostić's tragedy, which ever since its appearance (written in 1863, when the poet was only 22) has inspired interesting literary-critical and dramaturgical debates regarding the type of tragedy it belongs to and its pattern. An opinion, with which the author himself agreed, prevailed that Shakespeare was Laza's high model and ideal. This view persisted until Isidora, convincingly and with authority pointed to Hellenistic features of "Maksim Crnojević" ("Laza's great scenes in 'Maksim' are classical: monologues of heroes and victims are spoken with faces turned to destiny").

Nor the theater, despite its best directors and actors, had any more luck with this most complex Serbian tragedy in the classical Hellenistic style. After series of unsuccessful performances, the attempt to resolve this mainly theatrical problem where it only could be solved - i.e. in theater - was almost given up.

The first part of this text presents a summarized retrospective of the literary-critical, dramaturgical and theater-critical reception of "Maksim" since its appearance (1863) till the famous Isidora's essay (1957); but in the same time it reopens "the case" of "Maksim Crnojević". Respecting Isidora's judgments about Hellenistic attributes of this tragedy, the author suggests the idea of "restoration" of "Maksim Crnojević" as a historical or cripto-historical play, after a postmodern pattern. The second part is an introduction to the "restoration" of "Maksim Crnojević". The action of the tragedy is located in 1492, in Venice and Zeta, taking into account both the "documents" and relevant historical facts, but also myth and legend, literary and aesthetic artifacts. For an exposition of the "restoration" a new "pre-act" (Prologue?), or a new "first act" of the tragedy was written, with an implicitly known content which is in the roots of the tragic plot (fascinatingly handsome Zeta's prince Maksim enamors doge's daughter Andjelija, seduces daughter-in-law Fileta, kills doge's son). Thus in "restoration" Maksim appears in his luxurious beauty and strength, while in Laza's original we could see him just as a freak, punished by will of gods and fate. This way a dominant Hellenistic theme of the tragedy on decay of beauty is emphasized.